

օղն ալ աւելի չոր . և այս դիրքիս կլիման ալ յարմար է ծառատունկի , և փայտին տեսակը բաւական աղէկ :

Իսկ արեւմտեան կողմի կլիման սովորաբար շատ տաք կ'ըլլայ , և մասնաւորապէս կէսօրունէ վերջն որ արեւուն ճառագայթները ուղղակի կը զարնեն . և թէպէտ ստէպ ստէպ գոլորշիով յագեալ քամիները նոյն տաքութե սաստկութիւնը կը կոտորեն , բայց միւս կողմանէ ալ այս քամիներս շատ կը դժուարացնեն ծառերու մշակութիւնը . որովհետեւ ստէպ և սաստիկ փոթորիկներու պատճառաւ արմատաքի ըլլալէ և ջախջախելու վտանգէն խայրսած ծառերն ալ խիստ տկար և ողորմելի կ'ըլլան , ու փայտերնուն տեսակը անսխտան և սաստիկ պինդ , անոր համար շատ տեսակ արուեստից մէջ չգործածուիր , և սովորաբար վառելու կու գայ :

Հարաւային կլիման ալ շատ նմանութիւն և յարաբերութիւն ունի արեւմտեան կլիմային հետ . բայց հարաւայինը աւելի փնասակար է տնկոց համար քան զարեւմտեանը . վասն զի ստէպ փրշած հարաւային քամիները , որոնք տաք և չոր կ'ըլլան , ամառնային արեւակէզ տաքութիւնը չբարեխառնելէն զատ՝ ջերմութիւնը և ևս կը սաստկացնեն : Եւս դրքիս վրայ տնկուած ծառերը շատ ենթակայ են գարնանային փնասակար եղեամբներուն . այս պատճառաւ խիստ ուշ և դանդաղ կ'աճին , և շատ ալ չեն մեծնար :

Դ . Պաշտպանութիւններն ալ մեծ ազդեցութիւն կ'ընեն տեղական կլիմային վրայ . և կրնան երկու դաս բաժնուիլ . բնական պաշտպանութիւններ , ինչպէս լեռներն ու անտառները , և պաշտպանութիւնք ձեռակերտք մարդոյ , ինչպէս պատերը , խիտ առ խիտ շէնքերը , և այլն : Եւս երկու տեսակներն ալ հաւասարապէս կը պաշտպանեն եղեամբ , և քամիներէն՝ որոնք մահաբեր են ծառոյ :

ՕՂԵՐՆԵՒՈՒԹԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Օդաքարերու վրայ Յռնաց կարծիքը :

() զաքարերու տեսարանը , մասնաւորապէս յԱգոս-Պոտամոս ինկած շանթաքարը , զրգուեց Յունաստանի իմաստունքը քննելու այս խորհրդական երևոյթներուն ծագումը : Վիչ ժամանակի մէջ չորս զանազան կարծիքներ դուրս ելան , զորոնք մի առ մի կ'ուզենք հոս դնել :

Ա . Իստ առաջին կարծեաց օդաքարերն արգասիք են երկրի արդաշէնութեանց որ կը խորանան միւրաբար մէքին գաւառներու մէջ : Հարկ չէ այս ծիծաղական կարծեաց անտեղութիւնը ցուցնել , որով մետէորական քարերը կը ձևանան այն թեթեւ գոլորշիովն որ արեւը դէպի վեր կը քաշէ :

Բ . Երկրորդ կարծիքը կը համարի օդաքարերը քարեր ու ապարածի բեկորներ , զորոնք երկրէն կը քրջնեն ուժգին խորիւններ ու հեռաները կը նետեն : Եւրիստոտէլ առաջինն եղած է այս կերպով բացատրելու մետէորական քարերուն երևոյթը իր Օդերեո-Ռաբանո-Ռեանը մէջ , Վիրք Ա , գլ . 4 և 9 : Ինքն յինքեան ճշմարտանման կը թուի այս կարծիքը . բայց աղէկ մտածելով՝ դժուարին է ըմբռնել թէ փոթորիկ մը՝ որչափ ալ բուռն ըլլայ՝ կարենայ երկրէս փրցնել շանթաքարերու չափ մեծ զանգուածներ և այնչափ հեռու տեղուանք նետել և այնպիսի արագութեամբ՝ որ հրաշէկ դառնան անոնք :

Երբեմն եղած կ'ըլլան դիպուածներ որ զայրագին քամիներ մեծկակ քարեր փրցնելով ասդիս անդին նետել են . հաւանականապէս մարդիկ գտնուած են որ դիտել են այս երևոյթը , և բնականաբար շփոթել են զայն օդաքարերու հետ . և որովհետեւ օդաքարերը միշտ յանկարծական կ'երևան , ու դժուարին կրնայ հանդիպիլ որ անոնց իյնալուն պարագաները կարենայ մէկը դիտել , զարմանք չէ որ հիններն զգա-

ցած չըլլան մետէորական քարերուն անկմանն ու փոթորիկներու փրցուցած ժայռի բեկորներուն անկմանը տարբերութիւնը, և այս երկու երևոյթներէն առաջ եկած մարմնոց կազմութեանն աննմանութեանը վրայ անդրադարձած չըլլան :

Գ. Լ'նաքսագորաս Լլազոմենացին այնպիսի սկզբնաւորութիւն մը կ'ընծայէր օդաքարերու, որ աւելի կը մերձենայ ճշմարտութեան : Լնքը ամենայն երկնային մարմինները ապառաժներու բեկորներ կը սեպէր՝ զորոնք եթերն իր շրջը շրջական շարժմանն ուժովը փրցուցեր է երկրէս, բորբոքեր ու աստղ փոխարկեր է : Լնքն այս կերպով բացատրեց տիեզերաց կազմուիլը, որպէս զի անկէ կարենայ հետեցընել մետէորական քարերու երևոյթը : Լնքէն եկած էլ համարէր պահուի, անոր համար հարկ էր երկնային մարմիններն ընդունակ քարերու դնել : Լն ատեն երկիրս աշխարհի կեդրոնը կը սեպուէր, և իբրև արարչագործութեան ամենէն էական մարմինը. ասով նոյն ժամանակի մարդկանց հաւանական երեցաւ աստղերուն մեր երկրէն փրցուած քարերով կազմուիլը : Տիեզերք ժայռերու բեկորներէ կազմուած ըլլալով, զարմանք չէր որ այս բեկորներէն ոմանք աստղերէն բաժնուէին ու նորէն երկրիս վրայ իյնային : Իրաւ Լ'նաքսագորայ մտածութիւնը հեռի է 'ի ճշմարտութենէ, սակայն ինքն առաջինը եղաւ երկրէս դուրս փնտռելու մետէորական քարերու ծագումը :

Եթէ Պլինիոսի խօսքին նայինք, Լ'նաքսագորաս գուշակած էր Լագոս-Պոտամոսի շանթաքարին անկումը . “ Զոյնք, կ'ըսէ յիշեալ հեղինակը, կը գովեն զԼ'նաքսագորաս գուշակելուն համար թէ 787 ոլիմպիադին երկրորդ տարին քար մը պիտի իյնար արևէն, և թէ այս երևոյթն 'ի թլարակիա պիտի հանդիպէր Լագոս գետին մօտ : — Թէ որ մէկը հաւտայ այս գուշակութեան վաւերականութեանը, պէտք է խոստովանի որ Լ'նաքսագորաս հմայութե

գեղեցիկ ձիրքն ունէր, բնութեան երևութից պատճառները կը ճանչնար, և համոզուի որ արևը քար մըն է կամ թէ գոնէ քարեր կան իր մակերևութին վրայ ,” :

Ոչ որ Լ'նաքսագորայ գուշակութեան վաւերականութեանը վրայ փաստեր ունի . բայց Պլուտարքոսի Լիսանդրէայ Վարոյ մէջ այնպիսի հրաշալի մանրամասն հանգամանքներ կը պատմուին վերոյիշեալ երևութին վրայ, որ գրեթէ անկարելի է հաւտալը թէ իրօք այնպիսի բաներ տեսնուեր են :

“ Իայց Լ'նաքսագորայ, կ'ըսէ Պլուտարքոս, վկայէ և Պամակոս, որ յիւրում մատենին յաղագս Բարեպաշտութեան պատմէ՝ եթէ մինչև վայրանկեալ վիմին այնորիկ՝ երևէր յերկինս անդու զաւուրս եօթանասուն և հինգ հրեղէն մարմին ահագին՝ իբրու ամբ բոցատիպ՝ ոչինչ ետեղակալ, այլ այսր անդր գնայուն յել և էջս իմն ընդհատ բուռն շարժմանց . զի և մասունք հրատիպք նիւթոյն որ 'ի ծփանայ անտի և յանկարգ դարձադարձից հերձատէր, 'ի կողմանս կողմանս յածեալք թափառէին փայլատակեալք՝ իբրև գահավիժեալ աստեղքք : Իսկ իբրև այն մարմին 'ի վայր հոսէր, և 'ի տեղի տալ երկիւղի սքանչելեայն՝ յայն վայր դիմեցին գաւառացիքն, ոչ ինչ անդ գտանէին հուր, և ոչ հետս ինչ զմեծի բոցոյն այնորիկ, այլ տեսին անդանօր վայրանկեալ վէմ ահագին, սակայն և ոչինչ ամենևին համեմատեալ մեծութեան հրատիպ պարունակին : Եւ անշուշտ Պամակոսին աստանօր բարեմոյն և ներողամիտ ունկնդրաց պէտք իցեն ,” :

Եւս նկարագրութենէն կ'երևայ որ Լագոս-Պոտամոսի շանթաքարին անկման միջոցը լուսաւոր մետէորայ մ'ալ երևցեր է . բայց ինչպէս վերն ըսինք՝ ազատ է կարծենք ամենայն որ Պամակոսի նկարագրութեանն ամէն մասին չհաւտալու, մանաւանդ նոյն իսկ Պլուտարքոսի վերջին խօսքը կարդալէն վերջը :

Դ. Զորրորդ կարծիքն, որ Լպոլո-

նիացի Վիոգինեսինն է, գրեթէ յամենայնի կը համաձայնի այսօրուան օրս ընդունելի եղած կարծեացը: Հիմա տիեզերական մետեորայից ծագումը անտեսանելի փոշիէ մը առաջ եկած կը սեպուի, որ կը հակի շուրջ զարեգակամբ մոլորակաց պէս. իսկ Վիոգինէս Վպոլոնիացի կը կարծէր որ Բեռնարտի Գաբրիէն անպեսակէ ասպղէր էն որ երբեք չէր կ'իյնան: Եւ յայն ատենուան աստղերու մեծութեանը վրայ եղած գաղափարներուն համեմատ՝ կարելի էր նմանցնել ըստ ամենայնի այս անտեսանելի աստղերն երկնային կամարին վրայ փայլող աստղերուն:

«Ինչ մէջ տեսանելի աստղաց, կ'ըսէր Վիոգինէս, կը շարժին նաև անտեսանելի աստղեր, որոնց հետեւաբար կարելի եղած չէ անուն դնել: Իսկ ստէպ կ'իյնան երկրիս վրայ և կը մարին այն Գաբրիէն ասպղէն պէս՝ որ ամբողջ կրակ կտրած ինկաւ Լագոս-Պոտամոսի մօտ»:

Երբոր մարդ կը քննէ հնոց կարծիքները, ի մեծ զարմանս իւր այնպիսի բացատրութիւններ կը գտնայ երբեմն ի նոսա, զորոնք արդի գիտուններն ալ յանձն կ'առնեն գործածելու: Երբեք կային մտաց զարգացման արգելք՝ հաղորդակցութեան միջոցներու պակասութիւնն եղած է, գրոց բազմութիւն օրինակներով տարածուելու դժուարութիւնը, և մանաւանդ՝ գիտութեան իւրեւ խորհրդական գանձ մը անմատոյց ըլլալը: Երբեք տեսնուած կը տեսնանք որ հին հանձարը տեղ տեղ այնպիսի պայծառ փայլակներով ճղքեր է չըջապատող մթութիւնը, որ անհաւատալի կ'երևան այն դարերուն համար: Եւսպէս՝ Վիոգինէս Վպոլոնիացին, որուն աստղաբաշխական դրութեան հիմունքը լի են բազմութիւն վերաբերելով, անդրադարձեր է թէ շանթաբարերն անտեսանելի մարմիններ էին՝ աստղաց բնութեամբ, որ երկրիս վրայ կ'իյնային: Եւս կարծիքս մեծ պարծանքի մը զրաւական է իրեն: Եւրդի գիտութիւնն հաստատեց իր կարծիքը, զար-

գացնելով զայն և հիմնելով գիտողութեան վրայ:

ՏՕՄԱՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Հոկտեմբեր ամիսը:

Հոկտեմբեր ամիսը ամիսն օրերն ալ ոչ երբեք պակասած ունին: Հռոմայ հիմնադիրը 31 օր տուած էր անոր, զորոնք նաև Եւրոպա և Հոլանտ Լեւսար անփոփոխ պահեցին: Սակայն թէ օրերուն թուոյն կողմանէ միշտ անայլալի մնաց, քաղաքական տարւոյն մէջ իր կարգը չկրցաւ պահել: Իսկըբան ութերորդ ամիսն էր, ինչպէս իր լատինական անունէն կ'իմացուի. ետքը տասներորդն եղաւ, առանց Հռոմու լուսն առած անունը կորսնցնելու. թէպէտ Եւրոպայիս կայսրը ջանաց փոխել զայն, վասն զի Հոլանտ Լեւսարու () գոտոսի նախանձելով՝ որոնց անուններն օրացուցի մէջ անցեր էին, ուզեց որ հոկտեմբերն ալ իր անուամբ Դոմիտիանէն զուրցուի: Սակայն այդ փորձը չյաջողեցաւ. որովհետեւ յանձն չառին Հռոմայեցիք տարւոյն ամիսներէն մէկը բռնաւորի մը յիշատակին նշանելու:

Հռոմայեցիք հոկտեմբեր ամիսը Եւրոպայի աստուծոյն պաշտպանութեն յանձնած էին: Եւրոպա Հռոմու լուսն իր տարւոյն առաջին ամիսը պատերազմի դից նուիրած էր. սակայն ասիկայ քիչ տևեց, և երբոր Հռոմայեցիք իրենց օրացոյցը պատշաճ կերպով մը կանոնաւորեցին, իւրաքանչիւր ամիս մէյմէկ դից պաշտպանութեանը տակ դրուեցաւ:

Հոկտ. 31 օր ունենալով, այսինքն տարւոյն մեծ ամիսներէն մէկն ըլլալով, իր նշանայք ամսուն 7ին կու գար, իսկ Եւրոպա՝ 15ին: Հոկտ. մէջ հանդիպած ամսունէն նշանաւոր և միանգամայն ըստոյգ դէպքն է Սիլվիոսի ծնունդը, որ ամսուս 14ին հանդիպած է Եւրոպայի նախընթաց օրը: